

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 1

1992

15. årg.

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før omkring 1660 omfattede accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegnede accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævntes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendtes i vid udstrækning synonymt med konsumtion (jf. »accisebod« i stedet for »konsumtionsbod«).

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Kontingentet er 48 kr. årligt for enkeltpersoner, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr. pr. årgang og tegnes samme steds. ZISE udsendes tre gange årligt med ca. 40 sider pr. hæfte.

ZISE - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

*Told- og Skattedirektør Carsten Jarlov (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Toldfuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær)
Fuldmægtig Henrik Landt (sekretær)
Vicotoldinspektør Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Direktør Kaj Elkrog
Toldkontrollør Aage E. Hansen, Padborg
Direktør René Mikkelsen
Regionschef J. Winther Knudsen, Odense*

Manuskripter, der ønskes optaget i ZISE, sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrrevne, med stor linieafstand og bred margen. Tekst indskrevet på diskette er en særdeles velkommen mulighed, men det foreslås i så fald først at kontakte redaktøren. Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes. Redaktionen påtager sig dog intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

ISSN 00105-8355
Lay-out: Dorthé Falcon Møller
Tryk: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted

Tolv stole og en uudryddelig myte

af *Anders Monrad Møller*

I et lokale ved Told•Skat Museets forhal står et sæt på tolv godt og vel 200-årige armstole, guldbroncerede og med bordeauxrødt betræk. Dér har de stået siden 1987, da rummet blev indrettet og præsenteret ved et besøg af Hendes Majestæt, Dronning Margrethe. Af samme grund kaldes lokalet i daglig tale for Dronningeværelset. Det benyttes ved særlige lejligheder og åbnes op og vises frem for specielle gæster, der med rette forundrer sig over disse stole. Folk klør sig i nakken, og spørger naturligvis, hvor i al verden de kommer fra? Hvordan er de havnet her? Og er der forresten ikke noget med en eller anden tilknytning til kongehuset? Historien er da som følger:

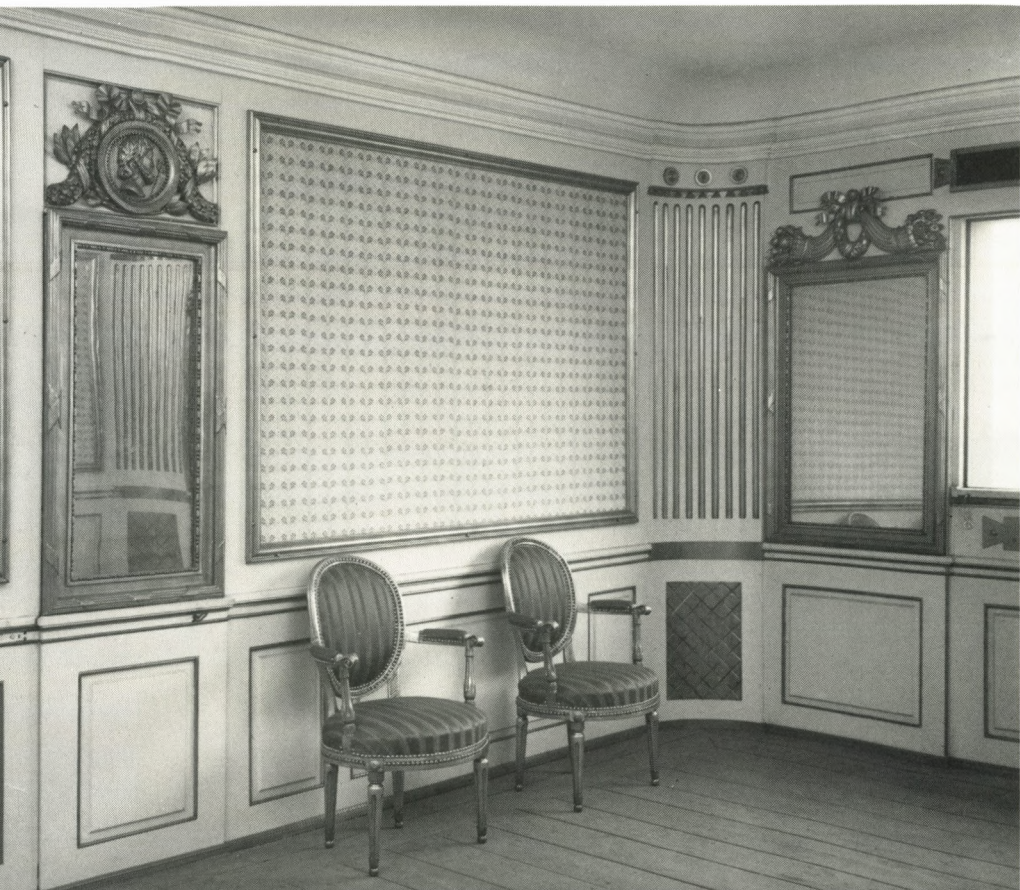
Told•Skat har som bekendt sit hovedsæde i Amaliegade med en beskeden facade ud til havnen nord for det sidste i rækken af pakhuse fra 1700-tallet, det store, røde Vestindisk Pakhus. Arkitekten for vor imponante nabo var C.F. Harsdorff (1735-99), som ikke alene indrettede underetage og syv »lofter« til pakhusbrug, men tillige øverst oppe i nordgavlen et rum af en ganske anden karakter, nemlig et nydeligt direktionslokale. Her er der pilastre og paneler i hvidt og guld, spejle med overflodighedshorn tillige med Merkur og Neptun i relief samt rosa tapeter med gullige blade og sorte guavabær. Huset opførtes i årene 1779-81, og det er herfra de tolv armstole siges at være kommet.

Bygherren for Vestindisk Pakhus var egentlig Christian VII, der dog lod det opføre med henblik på udlejning til Det kongelige danske Vestindiske Handelsselskab,

som blev grundlagt i 1778. På papiret var det et privat foretagende, men i realiteten var aktieejernes kreds domineret af kongehus, hof og regering. Direktionen så ud derefter. Det var celebriteter, der må formodes at være klatret op på syvende loft for at tage sæde i disse stole. Den, der i dag prøvesidder en af dem, fornemmer uvilkårligt historiens vingesus. De seks direktørers navne var: Ove Guldberg, J.O. Schack-Rathlou, H.C. Schimmelmänn, Ernst Schimmelmänn, C.L. Stemmann og Niels Ryberg - sidstnævnte den eneste med egentlig forstand på handel, men da rigtig nok også en af sin tids mest fremtrædende storkøbmænd.

Nu kan man selvfølgelig have sin tvivl om, hvor ofte disse høje herrer havde tid til at mødes i et direktionslokale så forholdsvis afsides placeret. Men når og hvis de var der, kunne de fra det nordvendte vindue nyde udsigten hen over det lavere, et par år ældre oplagspakhus - senere kaldet Kielerpakhus - og Christian VI's da halvthundrede år gamle Toldkammerbygning. De kunne se indsejlingen til Københavns havn og vel i heldigste fald glæde sig over tilsynekomsten af en af selskabets hjemvendende vestindiefarere med lasten fuld af varer til udlosning og foreløbig opbevaring i selvsamme pakhus.

Imidlertid varede denne herlighed kun kort. Huset stod netop færdigt da neutralitetskonjunkturen under Den amerikanske Uafhængighedskrig nåede højdepunktet. Allerede i slutningen af 1782 var der alvorlige faresignaler i form af stærkt faldende aktiekurser, og det følgende år var ballet

forbi for denne gang. Regeringen greb på forskellig måde ind for at mildne luften for den pludseligt så betrængte storhandel. Det lykkedes i ikke ringe grad. Men et og andet måtte dog afvikles, herunder Vestindisk Handelsselskab, der blev opløst i 1784.¹

Konjunkturerne bedredes siden igen. Vestindisk Pakhus beholdt sit navn og blev fortsat brugt til sit oprindelige formål, men man kan godt undre sig over, at direktionslokale såvel som stole kom intakte gennem de følgende årtiers omtumlede tilværelse.

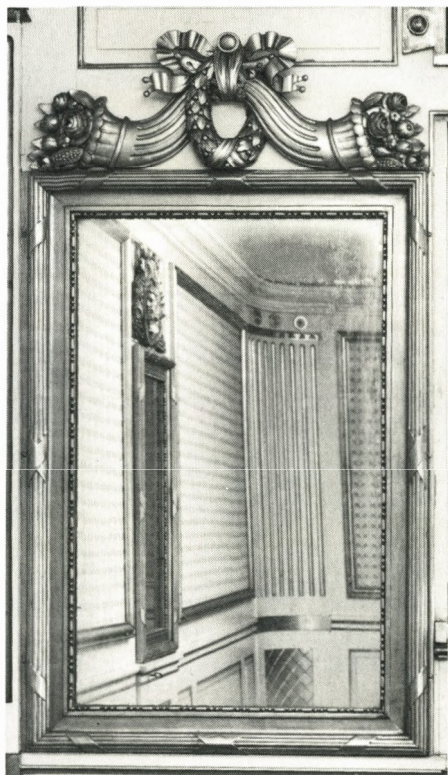
To stole midlertidigt bragt tilbage til direktion sværrelset på syvende loft. Det var for en snes år siden, da de skulle illustrere Tove Clemmensens disputats om møbelkunsten i anden halvdel af 1700-tallet. Billederne på dette og det følgende opslag – såvel som på både for- og bagside – er med megen imødekommenhed stillet til rådighed af nævnte forfatter. Foto: Niels Elswing.

Men det gjorde de altså. De var tilsyneladende i god behold tyve år efter husets opførelse. Og det er her, at den uudryddelige myte kommer ind i billedet.

Man kunne stadig klatre op på syvende loft og nyde udsigten, og det hævdes da, at det lige præcis var, hvad kronprinsen gjorde under Slaget på Rheden den 2. april 1801. Herfra skulle han have kunnet overvære begivenhederne, og siden udpegede man en lille forhøjning med rødt klæde foran vinduet - Frederik var ikke så høj. Her stod han og betragtede sine tapre orlogsmænd gennem krudtrøgen. Derfor blev betegnelsen siden »Kongeværelset«, og det har dette smukke rum i Vestindisk Pakhus heddet lige siden. For en sikkerheds skyld skal bemærkes, at det stadig eksisterer, nydeligt restaureret på Nationalmuseets foranledning en gang i 1960'erne.

Historien om »Kongeværelset« er mærkelig. Af to grunde. For det første er det en kende besynderligt, at kronprinsen, som først syv år senere blev konge, på den måde blev skyld i netop betegnelsen »kongeværelset« - dette alene smager lidt af at være en senere tids påfund. Og for det andet er der de geografiske forhold at tage højde for. Vinduet vender mod nord, og kun ved at læne sig faretruende langt ud og strække hals har det været muligt herfra at overskue, hvad der hændte ude på Rheden mod øst. Skulle det endelig være, var det dog mere nærliggende at gå ud på platformen øverst oppe på den udbygning, der netop vender den rigtige vej. Her var et naturligt udsigtspunkt, hvorfra man hen over Holmen kunne se den engelske flådes ankomst sydfra.

Hvorom alting er. Man må også tage højde for det sørgelige faktum, at det - selv om man ved meget om kronprinsens bevægelser netop denne dag - ikke har været muligt at påvise, at han på noget tidspunkt var oppe i Vestindisk Pakhus - endsige i Kongeværelset.²

Men myter er det ikke sådan at komme af med, slet ikke, når de først er godt indarbejdet. Historien om kronprinsen i Kongeværelset er gentaget på tryk igen og igen.³ Et forsøg på en gendrivelse blev gjort i 1988 i forbindelse med udgivelsen af Poul Olsens bog om Toldvæsenet i Dansk Vestindien 1672-1917. Meget nærliggende havde det selskab, som også udgiver ZISE, fundet ud af at holde en lille reception med

indbudte gæster netop i Direktionsværelset på syvende loft i nabobygningen, hvis øverste etage nu rummer Det kongelige Teaters garderobemagasin. Man fik den nødvendige tilladelse, og sørgede for et passende pressemateriale til lejligheden. For nu ikke endnu engang at skulle læse den sædvanlige smøre, blev det meget tydeligt understreget, at dén myte var der altså ikke hold i.

Det lykkedes at lokke en journalist frem, og begivenheden fik en smuk omtale med farvebillede og det hele. Men hvad blev resultatet? Jo, overskriften i Berlingske Tidendes 1. sektion for fredag 7. oktober 1988 lød såre enkelt: »Fra dette vindue fulgte kronprinsen Slaget på Rheden«, mens det i selve teksten forlød, at »meget tyder på, at daværende kronprins«

Af denne sørgelige hændelse kan man da lære to ting. Punkt ét. Stol aldrig på journalister - det burde man i øvrigt have været klar over i forvejen. Og punkt to. Prøv aldrig at aflive den slags historier. Det vil ingensinde lykkes. De bliver kun banket endnu mere fast.

Efter at have omtalt dette naive forsøg på myteudryddelse står tilbage at forklare, hvorfor de tolv stole i dag befinder sig i »Dronningeværelset«.

Direktionsværelse såvel som stole overlevede som sagt mirakuløst omend ikke i allerfineste form. De må i alt fald have været der i tiden efter 1848, da Vestindisk Pakhus kom i toldvæsenets besiddelse. Der manglede pakhusplads, og tolderøjne havde længe med længsel været vendt mod nabobygningen, som man gerne så inddraget som en udvidelse af Søndre Toldbod. Det lykkedes i 1849, og det kan med sikkerhed siges, at den nyudnævnte overtoldinspektør for København gik på grundigt efter-

syn, så ved den lejlighed har han også været oppe på syvende loft i direktionslokalet.⁴ Om han fandt stolene dér eller andetsteds i bygningen, forlyder der ikke noget om. Men deres videre skæbne blev i allerhøjeste grad knyttet til Overtoldinspektoratet for København. På billeder fra omkring århundredskiftet kan man se den daværende overtoldinspektør trone ved sit skrivebord, og i mødelokalet bagved skintes en af de karakteristiske gamle stole. De var blevet flyttet de få meter fra Vestindisk Pakhus over til Københavns Toldkammer, bygningen med det kamtakkede tårn og facade ud til Amaliegade.

Da Toldbodområdet i midten af 1970'erne blev godt og grundigt raseret, skulle de tolv stole vise sig at blive noget af det, der med den største selvfølgelighed blev ført med til de nye bygninger. Der skulle indrettes mødelokale til direktionen, og her blev nogle af de tolv naturligvis stillet op. Rummet gik i daglig tale lige så selvfølgeligt under betegnelsen »Kongeværelset«.

De tolv stole havde på et tidspunkt været under kyndig behandling. Indvendig er der i hjørnerne indsat forstærkninger, og betrækkene er naturligvis fornyet. Blot var der ikke plads til alle tolv langs væggene i det nye direktionslokale. De øvrige var endt i fyrrælderens, i sikker afstand af fyret ganske vist, men i en atmosfære, der ikke var særlig sund for gamle stole.

Løsningen blev da at samle hele sættet i det »Dronningeværelse«, der som nævnt kunne indrettes i 1987. De kan bruges med forsigtighed, og det bliver de. Efter danske forhold er et helt dusin ensartede armstole fra tiden omkring 1780 i øvrigt ganske enestående. End ikke de kongelige slotte kan fremvise noget lignende.

Afsluttende bør det måske tilføjes, at

der strengt taget ikke foreligger noget egentligt, nagelfast bevis for, at disse stole er tegnet af C.F. Harsdorff og helt præcis stammer fra direktionslokalet på syvende loft. Dokumentation mangler, bl.a. fordi det meste materiale vedrørende Vestindisk Handelsselskab og dets pakhus forlængst er gået tabt. Men den møbelhistoriske sagkundskab siger under alle omstændigheder god for stolenes ægthed og alder. De er kendt i faglitteraturen, og her har der ikke været indvendinger imod den antagelse, at de virkelig skulle have den oprindelse, som overleveringen fortæller om.⁵ Og så er der jo det dejligt håndgribelige, at der den dag i dag står tolv mere end to hundrede år gamle stole opstillet i et rum i Amaliegade 44. Det er noget ganske andet end den luftige antagelse om en kronprins, som skulle have stukket hovedet meget langt ud ad vinduet i Kongeværelset på syvende loft i Vestindisk Pakhus.

1. Ole Feldbæk: Dansk neutralitetspolitik under krigen 1778-1783, København 1971 s. 56-57; Herm. Andersen: Kjøbenhavns Toldbod fra de ældste Tider indtil vore Dage, Kbh. 1915 s. 78; Ole Feldbæk: Danske Handelskompagnier 1616-1843, Oktrojer og interne Ledelsesregler, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1986, s. 689 og 727-39.

Nej, det er ikke Dronningeværelset, men det daværende Kongeværelse i Overtoldinspektoratet i Amaliegade, d.v.s. overtoldinspektørens imponerende kontor i den røde bygning med det kamtakkede tårn. Otte stole er placeret omkring bordet, som var af nyere dato. De øvrige fire var opstillet langs væggene. Billedet stammer fra 1971, altså få år før nedrivningen. Foto: Strüwing, Told•Skat Museet.

2. Den nyeste behandling af denne begivenhed foreligger med Ole Feldbæk: *Slaget på Reden*, København 1985. Adspurgt, har denne forfatter beklagende meddelt, at der intet positivt kendes om nogen forbindelse mellem kronprinsen og pakhuset hin april-dag i 1801.

3. Senest gentaget i København før og nu - og aldrig, bd 6, Kbh. 1989, s. 405.

4. Herm. Andersen, anf. værk. s. 142.

5. Tove Clemmensen: *Møbler af N.H. Jardin, C.F. Harsdorff og J.C. Lillie og eksempler på deres interiørdekoration*, Nationalmuseet, København 1973, s. 99, 102-103 samt plancherne 50, 51a og 92.

12 pistolars skæbne

Af Aage Emil Hansen

Som for de fleste var det for mig klart, at toldvæsenet var en etat, der i nyere tid ikke var bevæbnet med skydevåben. Derfor var interessen der straks, da jeg i en af Grænsegendarmeriets indgående journaler så, at Aabenraa Toldkammer den 25. november 1920 fremsendte kvittering for 12 stk. pistoler med tilbehør. Efter at have søgt i diverse journaler fandt jeg frem til følgende:

Den 25. november 1920 fik Grænsegendarmeriet fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter en skrivelse, hvori det oplystes, at departementet havde tilskrevet toldkontrollør Schønfeldt i København således: »Under henvisning til Deres indstilling af 5' d.m. undlader man ikke herved at meddele, at man ved skrivelse af dags dato anmoder chefen for Grænsegendarmeriet om at ville udlåne 10 stk. omdrejningspistoler til motorbådernes besætninger efter henvendelse fra toldkontrollør Heise i Aabenraa. Chefen for Grænsegendarmeriet vil give de pågældende nærmere instruktion med hensyn til pistolernes behandling. Det bedes indskærpet såvel toldkontrollør Heise som personalet på bådene, at våbnene kun må benyttes til selvforsvar, når der fra anden side anvendes våben over for tjenestemændene«. Samtidig fik chefen for Grænsegendarmeriet en skrivelse, hvori han ganske rigtigt blev bedt om udlån af de nævnte pistoler med tilhørende ammunition og den fornødne instruktion.

Hvorfor der blev udlånt 12 stk. og ikke 10, som der var blevet bedt om, fremgår ingen steder. Toldvæsenets bådpatrulje i Aabenraa lånte følgende genstande:

2 stk pistoler model 1880 (officersmodel)
2 stk pistoltasker og
2 stk viskestokke af messing hertil.
10 stk pistoler model 1882 (underofficersmodel)
10 stk pistoltasker og
10 stk viskestokke af messing dertil, samt
12 stk hvide fangsnore.

Fra Hærens Rustkammer blev til Grænsegendarmeriet den 19. maj udlånt 12 stk livremme, mens 72 stk patroner blev lånt fra Grænsegendarmeriets egen beholdning.

Den 26. november 1920 skrev man fra Grænsegendarmeriet til toldkontrollør Heise i Aabenraa:

»I anledningen af, at det er blevet pålagt korpset at give de tjenestemænd, som forretter tjeneste på Toldvæsenets motorbåde, og til hvem omdrejningspistolerne er udlånt fra korpsets beholdning, fornøden instruktion med hensyn til pistolernes behandling, anmodes Hr. Toldkontrolløren om at ville fremkomme med forslag om, hvorledes denne instruktion bedst kunne finde sted.«

Om denne instruktion har fundet sted, ses ikke, men når man ser den senere udvikling, er der ikke meget, der taler for det. Årsagen til toldkontrollør Schønfeldts indberetning til Departementet for Told- og Forbrugsafgifter den 5. november 1920 var, at han havde været på tjenesterejse til Sønderjylland for at organisere patruljetjenesten i de sønderjyske farvande, omkring Als m.v. Under en konference med toldkontrollør Heise havde de fundet det formålstjenligt, at bådenes mandskab blev be-

Patruljebåden Argus var bygget som »vedet- og depechefartøj« til den tyske marine. Det danske toldvæsen erhvervede den i 1919, Argus blev ombygget og fra 1. april 1920 stationeret i Aabenraa. Ovenfor ses Argus og det gør den efter alt at dømme også til højre, hvor toldkrydser og fiskeriinspektionsbåd ligger i Aabenraa havn. Begge billeder fra omkring 1930. Foto: Told•Skat Museet og Aa.E. Hansen.

væbnet ligesom Grænsegendarmeriet. Pistolerne skulle bæres i livrem med taske uden på uniformen. De mente, at tiden var af en sådan beskaffenhed, at overfald kunne frygtes ved anholdelse af professionelle smuglere.

Ligeledes havde Schønfeldt »under hånden« en konference med chefen for Grænsegendarmeriet, Oberst Moltke, som ikke havde noget imod forslaget. Han mente, at korpset, såfremt det blev aktuelt, kunne levere de nødvendige våben med tilbehør.

Grænsegendarmeriet afgav en gang om året kvittering til Hærens Rustkammer over de derfra udlånte våben. Hvorfor man ikke forlangte kvittering fra Toldvæsenets bådpatrulje over de til denne lånte våben, må stå hen i det uvisse. Men ledelsen har nok skønnet, at toldernes forhold til våben var det samme, som gendarmernes.

Den 28. februar 1929 skrev Departementet til lederen af toldvæsenets patruljefartøjer om, at de dertil udlånte våben skulle

tilbageleveres til Grænsegendarmeriet.
Den 1. maj 1929 modtog dette fra Told-
væsenet i Aabenraa følgende:

7 stk pistoler model 1882
8 stk pistoltasker
5 stk fangsnore
8 stk livremme
6 stk viskestokke og
24 stk patroner.

Der mangledes altså:

3 stk pistoler model 1882
2 stk pistoler model 1880
4 stk livremme
4 stk pistoltasker
6 stk viskestokke og
48 stk patroner.

En del af de tilbageleverede genstande var i
en så dårlig stand, at Grænsegendarmeriet
videresendte dem til Hærens tekniske

Korps for at høre, hvor meget det ville ko-
ste at få dem repareret, og hvor meget, der
skulle ydes i erstatning for de tabte gen-
stande.

Oversigten kom fra Hærens tekniske
Korps den 23. august 1929 og var som føl-
ger:

1. For manglende genstande:

2 stk pistoler model 1880	kr. 80,00
2 stk pistoltasker dertil	kr. 6,90
3 stk pistoler model 1882	kr. 120,00
2 stk pistoltasker dertil	kr. 6,90
7 stk fangsnor, hvide	kr. 4,20
2 stk viskestokke til model 1880	kr. 0,30
4 stk viskestokke til model 1882	kr. 1,00

2. For kassable sager:

3 stk pistoler model 1882	kr. 120,00
7 stk pistoltasker dertil	kr. 24,15
5 stk fangsnore, hvide	kr. 3,00

3. For reparation af:
 4 stk pistoler model 1882
 1 stk viskestok og
 1 stk pistoltaske....i altkr. 63,32
 Samlet beløbkr. 429,77

Samtidig blev der gjort opmærksom på, at der fra Hærens Rustkammer ville tilgå Grænsegendarmeriet en regning på nævnte beløb. Denne blev herfra sendt videre til Departementet samtidig med, at man an-

modede om, at de ikke-tilbageleverede genstande - 4 livremme og 48 patroner - måtte slettes af inventarlisten. Den 20. september skrev Departementet til Hærens tekniske Korps og meddelte, at beløbet på 429 kr og 77 øre var betalt med check nr. 4519 1/ Nationalbanken i København. Samme dag fik Grænsegendarmeriet besked på at slette 4 stk livremme og 48 patroner af inventaret. Dermed var denne affære om den uofficielle bevæbning af de søgående toldere afsluttet.

Bevæbnede toldere eksisterer der tilsyneladende ikke fotografier af. Man gik stille med dørene. Men pistolerne kan vises på anden måde. Billedet er taget i Kruså i 1920, og til højre ses sergent Jacob Hausmann med livrem, pistoltaske, pistol og fangsnor svarende til den type, som tolderne lånte. Foto: Aa.E. Hansen.

Grænsetolder i Padborg februar 1945 til 1953

af Erik Hansen

Forflyttelse

Efter fire års tjeneste i Holstebro søgte jeg i 1944 om forflyttelse til flere af de østjyske kysttoldsteder, og i december 1944 modtog jeg så meddelelse fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter om, at jeg fra 1. februar 1945 var forflyttet som toldassistent til Padborg Toldsted, hvor min løn 2160 kr. årlig ville blive udbetalt af toldkassen, og at jeg ville blive tildelt tjenestebolig i boligkomplekset i Padborg. Lejen var 21.60 kr om måneden.

Vi var netop blevet sagt op i vor lejlighed i Holstebro, så den sidste passus i forflyttelsen var velkommen, men under den tyske besættelse var Padborg ikke det bedste sted for en midtjysk tolder at komme til.

Rejsen

Vi pakkede vort bohav incl. tørv i en flyttevogn, der pr. jernbane blev afsendt den 30. januar, og vi selv - min kone og jeg - rejste så den 31. januar 1945 af sted med det gennemgående hurtigtog fra Thisted over Herning, Fredericia og videre til Padborg. Det var det sidste hurtigtog, da disse blev inddraget fra samme dato. Senere ændredes toggangen, så der kun gik persontog hver anden dag, så længe besættelsen varede.

Vi havde bestilt værelse på hotel Padborghus, hvor vi i restaurationen fik mad mod aflevering af rationeringsmærker. Men i såvel restaurationen som på værelset var der kun 8 graders varme, så selv om vi var klædt godt varmt på, må jeg sige, vi fik

en kold modtagelse. Men om aftenen gik vi en tur på banegården, hvor vi i toldsalen fik lidt varme og en varm modtagelse af kolleger.

Vi blev inviteret til at bo hos toldassistent H.C. Kochs i Toldgården, til vort flyttegods nåede frem. Det tog otte dage, og så var vi endda heldige, for toget med flyttevognen var det sidste, der passerede Sommersted, inden banelegemet der blev sprængt og var lukket i flere dage.

Padborg Toldkammer

Distriktet omfattede området langs grænsen fra Sofiedal i vest til Sønderhav i øst og med Holbøl og Vilsbæk i nord.

Toldkammerbygningen var i nordenden af godsekspektionen øst for stationsbygningen ude mellem skinnerne. I toldkammerbygningen var der kontorer og toldpakhus. I stationsbygningen mellem skinnerne var toldsal med visitationslokale og på 1.sal var tre kontorer til overopsyn, assistent og toldbetjentene. Derudover var der ude i omlæsningshallen ved rangerbakken et par kontorer.

På Oksevejen var en kontrolpost med kontorer til pas- og toldkontrollen samt brændselsrum og lagerlokale. Bygningen er nu erstattet af nye og mere tidssvarende.

Under toldkamret hørte også toldkontrolposterne i Kruså og Kollund. I Kruså var der i den tidligere grænsekro fra 1920 med tilbygninger foruden kontrol- og kontorlokaler i midtbygningen fire tjenesteboliger for toldpersonalet i nordenden. De offentlige toiletter og vognvægten sortere-

Tog på vej over grænsen sydfra tæt ved Toldgaarden. Signalet står på dansk grund på et sted, hvor baneliniens sider ellers ligger i Tyskland. Her og efterfølgende: Forf. fot.

de også under toldvæsenet. I Kollund fandtes en villa med to tjenesteboliger, men da der ingen sejlads foregik på Flensborg fjord under besættelsen, var kontrolposten ikke besat, men blev tilset fra Kruså. Boligerne var lejet ud til grænsendamper. Ved broen, hvor rutebådene kunne lægge til, var indrettet lokaler til pas- og toldkontrol.

Tjenesteboliger i Padborg

Toldforvalterboligen var beliggende i selvstændig bygning lige nord for Padborghus ud mod jernbaneterrænet.

Toldgården, der var bygget i 1922, lå som en stor, firkantet gård lige op ad grænsen på Haralddalsvej med indkørsel

gennem en port. I den første afdeling var der fire tjenesteboliger på hver side beregnet til toldbetjentene. Her var to lejligheder med fælles indgang, trappe til loft og kælder samt bagudgang. I stueetagen var der entre, stue og køkken samt bagudgang til fælles bagdør, soveværelse var på 1.sal (loft) og toilet og bad m.m. var i kælderen.

Den næste afdeling, der lå lidt tilbage trukket i forhold til den første, bestod af to lejligheder på hver side, beregnet til toldassistenter. Disse lejligheder havde hver selvstændig indgang m.m., og i stueetagen var to stuer, køkken og soveværelse. På loftet var gæsteværelse og tørrerum, i kælderen toilet, bad, brændsesrum, vaskerum m.m.

Hovedfløjen, der lå på tværs af de øvrige afdelinger, var beregnet til overopsynet

(overtoldassistenter og kontrollører), der var tre lejligheder i stuetagen og én på førstesalen midtfor. De havde tre stuer, og her var bad og toilet i samme etage.

Hver lejlighed havde en have på bygningernes yderside.

I 1948, da personalet blev udvidet, byggedes fem lejeboliger (mindre huse) nord for politi- og postkontoret, ligesom en gammel villa bag Toldgården blev købt og indrettet med to lejligheder.

Opvarmning i alle boliger var med kakelovn og komfur. Men elektriciteten blev udnyttet til dyppekogere m.m. indenfor den ration, man havde. Prisen var to øre pr kWt + lidt fast afgift.

En overgang blev de p.t. ikke-benyttede lokaler på Oksevejens toldkontrol og i omlæsningshallen benyttet som overnatningssteder for ugifte kolleger og for afløsningspersonale.

Arbejdet under besættelsen

Vejerboden

Her kom kun få varer sydfra, og de, der kom, blev videresendt som toldgods.

I vejerboden forestod vagtmester Duus opvejning, plombering og attestation af forsendelserne. Han førte en pakhusbog, hvori det indgåede gods efter opvejning blev indført, og det udgående gods fraskrevet.

Fortoldninger foretoges af en toldassistent, og jeg var de første dage udset til dette arbejde. Tjenesten var fra 8-12 og fra 13-18 uanset, at vejerboden lukkede kl 17. Og der var kun ganske enkelte fortoldninger, så tiden gik med skakspil og andet tidsfordriv.

Omlæsningshallen ude på rangersporet var tidligere benyttet til ekspedition af det

Billedet er taget samme sted som det foregående, blot set mod øst mod Toldgården. Skoven er dansk, men marken tysk område.

stykgoods, der var gennemgående indskrevet, men hallen var lukket.

Lastbilgoods var af meget lille omfang, og omfattede kun lidt, som lokale vognmænd hentede i Flensborg.

Jernbanetjeneste

Selv om de danske hurtigtog var indstillet, kom der almindelige bumletog nordfra og tog fra Flensborg. Passagererne passerede gennem toldsalen for toldkontrol. Paskontrol var ikke foretaget siden politiet blev arresteret af tyskerne i september 1944, og grænsegendarmeriet var taget ved samme tid, så der var ingen dansk kontrol langs den grønne grænse.

Der kom mange tyske flygtninge med de ordinære tog sydfra, og disses bagage blev efterset, og det var ikke altid rart, selv om vi var ikklædt særlige kitler, og der var hældt lusepulver ved håndled og halskrave. For at forebygge smitte blev vi vaccinerede mod mange forskellige sygdomme. - Værnemagten og dens håndlangere f.eks. blitzmædeln måtte vi ikke efterse, hverken for ind- eller udgående.

Godstogene sydfra kom altid ind på spor 2, og værnemagtsvogne måtte vi ikke røre, de var mærket på en særlig måde. Jeg husker en nat, jeg tog tog op, og da jeg jo ikke var kendt med disse mærkninger og derfor kiggede lidt nærmere på en sådan mærkeseddel, fik jeg pludselig en bajonet i ryggen og besked på at række hænderne i vejret. Det var en tysk vagtpost, som patruljerede på jernbaneterrænet, der troede, jeg var en sabotør. Vognen indeholdt ammunition.

Straks efter togets ankomst skulle den vagthavende toldassistent gå langs med det og opnotere alle læssede vogne, og om vog-

nene skulle toldlukkes, eller om han kunne skønne indholdet (åbne vogne). Toldbetjenten skulle så forsyne vognene med toldlukke, der var en ståltråd, der blev stukket gennem lukketøjet og en blyplombe blev klemt sammen. Der skulle egentlig anvendes toldsnøre, men det var meget upraktisk og næsten uladsiggørligt at anvende. Toldlås havde tidligere været meget anvendt, og i toldsalen hang en mængde af disse. Hver lås havde et nummer, og når vi benyttede dem, skulle låsenumrene opnoteres og påføres ladningsfortegnelserne til modtagertoldstedet, hvorfra de skulle returneres til Padborg.

Når opnotering af vognnumrene i kladde var afsluttet, skulle numrene indføres i en journal. Den blev brugt til kontrol, når jernbanen senere udfærdigede ladningsfortegnelser over de vogne, der var gennemgående indskrevet. Disse fortegnelser - in duplo - skulle så attesteres af toldassistenten, og prima-emsemplet udleveres til jernbanen i særlig toldkuvert til modtagertoldstedet. Sekunda-eksemplet blev indført i en udgående bog med modtagertoldsted, vognnummer, toldlukke og evt. skønnet indhold. Så skulle modtagertoldstedet sende Padborg ankomstattest for vognen.

Nordfra kom der en del vogne med f.eks. kartofler, gulerødder og meget andet, der var solgt til lande syd for grænsen. Da der var fastsat strenge regler for eksport, skulle toldvæsenet kontrollere overholdelse af disse regler, og herunder konstatere, om udførselstilladelser forelå, og om indholdet svarede til papirerne. Det var toldassistenten, der skulle afgøre, hvilke vogne, der skulle efterses, og det var toldbetjenten, der skulle åbne vognene.

Der kom jo også toldgoods nordfra, og der medfulgte en toldseddel, der skulle

konfereres med godset, og efter at der var givet udførselsattest på toldsedlen, blev denne indført i en særlig journal og derefter returneret til afsendertoldstedet.

Oksevejens toldkontrol

Her var der åbent fra kl. 6 til kl. 22, og posten varetoges af en toldassistent. Trafikken omfattede en del lokale rejsende og lokale vognmænd med gods til og fra Flensborg.

Navnlig udførselskontrollen var nødvendig, da alt jo kunne omsættes på den sorte børs i Tyskland. Jeg så bl.a., at der ved udrejse var deponeret et par snørebånd, da der ikke forelå udførselstilladelse.

Det var en kedelig post at være på, da man var helt alene og kun havde telefonen (automatisk) til kontrollørkontoret til hjælp. Om morgenen og om aftenen voldte det kontrollen besvær at påse, at ingen passerede udenom, da lyset fra kontoret jo ikke måtte ses ude på vejen. Når der var flyvervarsling i Flensborg, kom de tyske toldere og meddelte dette, og så skulle vi slukke lampen på vejen, der jo var afskærmet og kun oplyste en lille del af vejbanen.

Turen fra Toldgården til Oksevejen om morgenen og om aftenen i mørke var ikke ufarlig. For på jernbanelinien gik de tyske vagtposter med skarpe patroner i geværet. Jeg oplevede flere gange at blive råbt an af vagten, og så gjaldt det om i en fart at råbe »Zollbeamter« og få tændt håndlygten og få lyskeglen rettet mod sin uniform, så han kunne se kendetegnene.

April-maj 1945

I marts måned 1945 havde vi med jernbanen modtaget flere tog med tyske flygtning-

ge for norgående. Men i begyndelsen af april var den svenske grev Bernadotte og svensk Røde Kors påbegyndt hjemtagelse af norske og danske koncentrationslejr-fanger, og pludselig ændredes forholdene i Padborg. Det blev et meget travlt sted, hvor vi knap kunne følge med i, hvad der skete.

Ude ved remisen blev pludselig bygget barakker til en karantænestation, og på den nedlagte jernbanelinie fra Padborg mod Bov (Tørsbølsporet) blev oprangeret danske personjernbanevogne, der blev indrettet til lazarettog.

De svenske Rødekorsbusser og ambulancer kom sydfra til karantænestationen med deres last af syge. Her blev de bispist m.m., inden de fortsatte til Sverige. Og det syn, vi her fik lejlighed til at se, er ubeskriveligt. Jeg var selv en dag ude på karantænestationen, idet jeg havde fået at vide, at en af mine kolleger var med i en transport. Han var meget syg, havde dobbeltsidet lungebetændelse. Hans hår var klippet med en »autostrada« forfra og op over hovedet og ned i nakken. Han var meget afkræftet, og så var han endda ikke blandt de mest syge. Den dag kunne vi, der så dette syn derude, ikke spise noget.

Socialministeriets folk og Røde Kors overtog bogstavelig talt toldkammerbygningen, hvor alle toldere m.fl. hjalp i meget stor udstrækning med alt forefaldende arbejde.

Da der således den 19. april kom ca. 140 busser fra hele landet for at hente de resterende danske og norske fanger hjem, blev der en travlhed, jeg hverken før eller siden har oplevet. Bilerne skulle males hvide med et Dannebrog på hver side. Der blev sat tørkloset, toilet, kiks, cigaretter m.m. i hver vogn. Der skulle skaffes autodæk og

generatortræ, for de fleste var generatorbusser. Alt dette sørgede socialministeriets folk for, og alt blev skaffet. Der måtte endda sættes en ekstra færge ind på Storebæltsoverfarten, for at de manglende ting kunne nå frem til tiden. Efterhånden som bilerne var klar, blev de placeret på byens sportsplads ved Nygade. Chaufførerne blev indkvarteret i et oprangeret persontog på sporet nærmest toldkammerbygningen.

Om natten var der luftalarm. Et engelsk fly passerede over Padborg og en tysk vagtpost på banelinien skød efter maskinen med sit gevær. Så vendte flyet og kom tilbage over jernbanelinien sydfra. Det sendte en byge ned over området udfor Toldgården og den gamle kro på Haraldsdalsvej, hvor alle ruderne i den gamle kro blev knust. Næste byge skulle være faldet over terrænet ud for stationen og den oprangerede togstamme med chaufførerne. Men der kom kun et enkelt skud, og den afskudte granat ramte skillerummet mellem to kupeer, de eneste, hvor der ingen chauffører sov. Resten af bygen faldt lidt nordligere, hvor der kun skete materiel skade.

De mange fangers forventede hjemkomst til Frøslevlejren bevirkede, at man for at skaffe plads derude måtte sende en stor del af lejrens hidtidige fanger med tog til Sverrig. De kom marcherende under stærk bevogtning fra lejren til banegården, så vi fik travlt med at skaffe papir, blyanter og kuverter, så de kunne skrive hjem, hvilket vogterne, der var ved at få kolde fødder, tillod. Det var en stor brevbunke, der blev afleveret ufrankeret til postkontoret.

Da de mange danske busser kom hjem fra Neuengamme med de mange fanger,

var jeg taget til Kruså for at overvære hjemkomsten. Bilerne holdt kun et øjeblik ved tolden, hvorfra de blev dirigeret til enten Frøslevlejren eller til en lejr, der i dagens anledning var oprettet oppe i nærheden af Horsens - Møgelkjær.

Af de værste oplevelser må jeg nævne toget med kvinderne fra koncentrationslejren Ravensbrück. Det var ventet i fire dage, og før togets ankomst havde et flygtningetog holdt på spor 2. Flygtningene havde bl.a. skrællet kartofler under opholdet på stationen, ligesom de havde forrettet deres nødtørft under toget. Sporene var således fyldt med affald.

Da toget med Ravensbrückkvinderne i mange godsvogne ankom den 30. april, blev toget kørt ind på spor 2, og dørene blev åbnet. Men vagterne kunne ikke styre de sultne kvinder, der ikke havde fået mad i flere dage. Der var ca. 4200 kvinder. Deres sult var så stor, at de spiste de kartoffelskræl, der lå mellem sporene uanset ekskrementerne. De spredte sig over jernbaneterrænet, hvor de spiste, hvad de kunne finde, f.eks. pillede de løg op i haverne og spiste af nogle tønder med indvolde og andet slagteriaffald. Padborgenserne kom med brød til dem og blev bogstavelig talt overfaldet af kvinderne, så man lærte hurtigt at kaste brødet ud til flokken, der som en flok sultne høns kastede sig over smulerne. Det syn kan aldrig glemmes. Alt det vi oplevede i april og til 5. maj står i erindringen som et frygteligt billede på, hvordan det nazistiske tyske herredømme havde været, men samtidig viste det, hvad der kan udrettes af godt, når alle hjælper til og går ind i fællesskabet. - Dette er kun et udpluk af mine minder fra den tid.

Indkørslen til Toldgaarden.

Privat

Jeg har siden 1936 været med i FDF og som førere havde vi fra vort landsforbundskontor i København fået underretning om, hvilke førerkammerater fra hele landet, der var sendt i koncentrationslejre. Vi fik i de sædvanlige meddelelser fra kontoret et notat, hvor der stod »Følgende har brug for Forbøn« efterfulgt af nogle navne. Så vidste vi, hvad det betød.

Den 20. april, da den store konvoj kom tilbage, var jeg og et par andre førere fra FDF-kredsen i Padborg i Kruså, hvor vi gik ind i hver bus og spurgte på FDFere. Vi fik så navne, som vi kunne give videre til vort hovedkontor i København. Det blev til mange glædelige gensyn.

Min kone var højgravid, og vi ventede nedkomst når som helst. Den 2. maj om aftenen kom veerne, og jordemoderen i Bov skulle hentes, men der var luftalarm og ingen taxa at få. Jeg gik på toldboden, hvor Røde Kors straks stillede en ambulance og en motorcykle til rådighed, og med slukkede lanterner ført an af motorcyklisten i hvidt overtøj blev jordemoderen hentet til Toldgården.

Men fødslen trak ud, lægerne skiftede, og den 4. maj om formiddagen forlød det, at englænderne var i Flensborg. Vi var forberedt på krigshandlinger, og så skulle lægen møde et andet sted. Han foreslog indlæggelse på sygehus i Sønderborg, men var bange for, at en ambulance derfra ikke kunne nå frem, før krigshandlinger ville lukke for transport over Kruså Korsvej.

Men også her fik vi hjælp fra Røde Kors. En ambulance kørte os med kort varsel til Sønderborg sammen med jordemoderen. På hele turen fra Kruså til Sønder-

borg mødte vi tyske soldater, der havde lagt geværet, og nu uden kommando spadserede hjemad. Men fødslen skete den 5. maj kl. ca. 3, og måske kan følgende fortælle lidt om tidens mærkeligheder. Da jeg den 5. maj om morgenen mødte op på sygehuset, spurgte min kone straks: »Nå, vil du så tro det?«. Jeg forstod ikke, hvad hun mente, men hun fortalte så, at da de fra sygehuset om natten havde ringet til mig på Sønderborg Toldkammer, hvor jeg sov i en sofa i et kontor, og fortalte om den lykkelige begivenhed, så havde jeg sagt: »Tak, men jeg vil først høre det fra BBC«.

5. maj 1945

Af ovenstående ses, at jeg var i Sønderborg den 4-5. maj, hvor jeg havde mødt en toldelev fra Padborg. Han lånte mig en nøgle, så jeg kunne overnatte på et kontor på toldboden, da der jo ikke kunne skaffes hotelpads.

Om aftenen den 4. maj gik vi en tur langs strandpromenaden og på tilbagevejen traf vi en flok italienske soldater, der sang og dansede. Det gjorde de ikke, da vi passerede dem på udvejen. Vi forstod ikke det italienske, men en enkelt råbte til os: »Deutschland kapituliert«. Vi forstod ordene, men sådan var jo vor indstilling gennem hele besættelsen, at vi kun troede de nyheder, vi fik fra BBC. Så os op på toldboden, hvor vi så hørte fredsbudskabet derfra.

Vi gik derefter op i byens hovedgade, men freden var endnu ikke blevet virkelighed for os. Vi nåede en avisredaktion, hvor et stort opslag i vinduet fortalte om budskabet, som vi jo kendte i forvejen, men i næste vindue fortalte en plakat, at den tys-

Engelsk køretøj foran Oksevejens Toldkontrol i sommeren 1945, engelske soldater og danske fra brigaden, en dansk gendarm og en tolder.

ke censur var ophævet, efterfulgt af en parantes: »Det var også på tide«. Og så forstod vi, at det var virkeligt.

Efter besøget på Kongevejens hospital den 5. maj om morgenen var jeg sulten, men alt var lukket »af bar glæde«, som der stod på skilte i vinduerne. Men politiet, der nu var mødt frem, hjalp mig ind ad bagindgangen i et hotel, hvor jeg fik middagsmad gratis »af bar glæde«.

Da der hverken gik tog eller rutebiler, så jeg kunne komme til Padborg, hjalp politiet med at finde ud af, at frihedskæmpere fra Sønderborg skulle til grænsen, og så kom jeg med en lastbil med disse folk til Kruså.

Såvel i Sønderborg, som i Kruså og Padborg var frihedskæmperne mødt frem, og ved grænsen hindrede de overskridelser

m.m. Gendarmerne var nu også trådt i tjeneste. Men alt var usikkert, og alle ventede på, at der skulle træde ledere frem på de forskellige poster.

Af kolleger var toldassistent Skipper og toldbetjent Bergholt de eneste, der optrådte med frihedskæmperarmbind, og de gjorde toldvagtmester Duus glad, for nu kom han af med den kasse maskindele, der i lang tid havde været oplagt på toldpakhuset, og som han forgæves havde forsøgt at finde en modtager til. Kassen indeholdt ammunition og våben til frihedskæmperne og var oplagt af disse ved hjælp af en jernbanemand, der havde lavet oplæggespapirerne. Kassen blev udleveret mod afgivelse af en klareringsangivelse med fornøden forklaring og uden opkrævning af pakhusleje m.m.

En blandet forsamling foran grænsebommen ved Oksevejen. Fra venstre: dansk toldassistent, engelsk soldat, canadisk do., dansk gendarm, dansk soldat, dansk overtoldassistent og to danske soldater.

Den tyske udmarch

Som tidligere anført var det tyske militær begyndt hjemvandringen fra Sønderborg allerede den 4. maj. Men nu kom så den store udmarch.

Militæret havde toldvæsenet ikke med at gøre. Det overtog frihedsbevægelsen bistået af enkelte militærpersoner og politi, ligesom de engelske styrker på tysk side af grænsen kunne tilkaldes, hvilket skete i Padborg.

Den militære udmarch skete over Kruså og ved Sæd, idet alle andre overgange var lukket. Jernbanen ved Padborg var eneste åbne sted for lazarettog og tog med Wehrmachtsangehörige, og disse sidstnævnte fik vi til opgave at kontrollere.

Fra Padborg blev to toldassistenter daglig sendt til Kruså toldkontrol for at assistere, og jeg var dernede en dag og observerede, hvordan den militære udmarch fandt sted.

Ved Kruså Korsvej blev de dirigeret ind på vejen mod Gråsten og ind på de marker, hvor der nu er købmandsforretning. På marken var opstillet bl.a. en flyttevogn, som soldaterne skulle passere og heri indkaste deres danske penge gennem den åbne bagdør. Her måtte de også aflevere våben og ammunition. Heste og vogne blev også frataget dem, og snart var en nærliggende indhegning fyldt med heste. Nede ved selve toldstedet oplevede jeg, at en fin personbil med fire højtstående officerer ville udpasere. Lederen af kontrollen beordrede offi-

cererne ud. De protesterede, for de hævdede, at de havde ret til at køre ud. Kontrollen sagde så: »Ja, det har I, men der står ikke noget om, i hvilken bil«, og så blev en vagtmand sendt op til korsvejen med bilen og kom tilbage med en gammel vogn, som officererne så kunne køre ud i.

Udkørsel med jernbanen

Nordfra kom flere lazarettog med militær, og fra Oksevejen hentedes så en engelsk underofficer, der ordnede formaliteterne, inden toget kørte sydpå.

Der kom også tog med almindeligt militær, men de blev beordret ud og måtte marchere over Kruså. Jeg husker, at soldaterne fra et sådant tog ikke ville ud, men den lille engelske underofficer blev tilkaldt fra Oksevejen. Han kom i sin kampvogn, og han fik dem da ud af toget og ud på gaden foran posthuset, men så ville de ikke længere. Englænderen sprang så op i sin kampvogn og kørte hen bag den tyske kolonne og beordrede dem fremad. Da de ikke parerede ordre med det samme, sendte han en byge fra sin maskinkanon hen over hovedet på dem. Og så kunne de marchere.

De tyske jernbanefolk og de tyske blitzmädeln, der havde gjort tjeneste i Danmark, kom i tog, og de skulle gennem toldsalen, hvor vi foretog udførselskontrol. Det var ikke småting, der blev taget fra dem. De kom ind gennem dobbeltdøren fra ventesalen, men kunne gå ud gennem enkeltøren i den anden ende uden besvær. F.eks. måtte mange damer af med en eller to nederdele. De havde således købt tæpper i Danmark og riet dem sammen som nederdele, som de havde på udenover deres normale dragt. I toldsalen var der ellers god plads bag eftersynsskranken, der var

hesteskoformet med åbningen ind mod jernbanens ventesal. Og her blev alle de beslaglagte varer anbragt i højde og sådan, at der kun var en smal gang langs selve skranken, hvor vi stod. Der var blandt disse varer alt, hvad nævnes kan. Ting, som vi ikke selv havde kunnet købe. Smør, fedt, madvarer, ure, tasker, radioapparater med meget mere.

Alle de beslaglagte varer blev registreret og sendt til Aabenraa, hvor englænderne senere overtog dem. Godt at vi havde afleveret madvarerne til karantænestationen og tæpperne til den danske brigade fra Sverrig, der lå ude langs landegrænsen i nogle jordhytter eller -huler. Så vidt jeg husker, kom der tre sådanne tog nordfra.

En dag kom der et tog nordfra med soldater, hvoriblandt var flere invalide, som ikke kunne gå over Kruså til Flensborg, og efter mange forhandlinger fik de lov til at låne toget til Flensborg. Der skulle så frihedskæmpere med, og jeg hoppede på sammen med nogle flere Padborg-folk. Det var mit første besøg i Flensborg. Her myldrede det med flygtninge overalt, og der var en stank af kålrabisuppe. Vi gik en tur gennem hovedgaden. Et stort isenkramfirma havde syv store udstillingsvinduer. Udsmykningen heri var gråhvidt papir og i hvert vindue var udstillet en æske tåbeskyttere til sko eller støvler. Et godt billede på forholdene dernede.

Det tyske stationspersonale i Padborg

På banegården i Padborg havde der hidtil været såvel dansk som tysk togpersonale, der tog sig af trafikken henholdsvis til/fra nord og til/fra syd. Det var tilfældet ved alle tyske grænseoverganges stationer. Den tyske stationsforstander var ikke værst, og

vi havde under besættelsen ingen vanskeligheder med ham. Men efter 5. maj blev det tyske stationspersonale udvist, og de danske overtog hele trafikken.

Grænsebevogtningen

Da det danske gendarmeri og politiet blev taget af tyskerne den 19. september 1944, var pas- og grænsebevogtningen sat ud af spillet. Kun på tysk side gik deres grænsebevogtning patrulje.

Efter 5. maj 1945, da dansk politi og gendarm overtog den danske side af grænsebevogtningen, kom den danske brigade fra Sverrig, og disse styrker blev placeret langs hele grænsen i en tæt kæde for at tage eventuelle SS'ere og andre, der forsøgte at snige sig over for at undgå retsopgøret her i Danmark. Brigadens folk holdt til i gendarmernes vagthytter eller gravede jordhuller eller -hytter langs grænsen, hvor de opholdt sig under meget primitive forhold, så vore konfiskerede tæpper var velkomne.

Senere blev brigaden afløst af danske soldater. Der blev bygget baraklejre til dem i Kruså, Bov og ved Frøslev Savværk. Hvor længe denne grænseforstærkning virkede, husker jeg ikke.

Efter 5. maj 1945

Trafikken kommer i gang

Det egentlige toldarbejde havde - bortset fra det allerede nævnte - ligget stille i april-maj 1945. Men snart begyndte der igen at komme gang i trafikken med jernbanen. Der kom godstog med salt, kul og koks. Og ved hver ankomst gik en kommission

langs toget og gjorde op, hvad der kom og hvor meget, der var stjålet fra vognene undervejs. Det var jo særlig kul og koks, der var taget af ved at åbne en dør - låge - i vognene.

Stykgods og fødevarer kunne ikke sendes til og fra eller gennem Tyskland med tog. Disse varer blev henvist til lastbiler, der kørte ind og ud over Kruså. Og da Kruså var eneste overgangssted for biler til Tyskland fra såvel Danmark som Norge, Sverrig og Finland, tog denne lastbiltrafik fra Padborg og sydpå et vældigt opsving. Varerne kom med tog til Padborg og blev omlæsset til lastbiler, og tilsvarende med gods sydfra.

Såvel toldpakhuset som speditørernes lagerplads blev udnyttet til de sydfra kommende varer, og når disse rum ikke slog til, blev jernbanevogne brugt som lagerplads. En gang havde vi 31 jernbanevogne i brug. Mærkelig nok havde vi gennem denne tid kun været udsat for én eneste manko ved lageropgørelserne, og det drejede sig om en lille postpakke med lidt chokolade, der var forsvundet.

Denne trafik holdt sig gennem 1945 og indtil ca. 1948, da jernbanen påbegyndte modtagelse af stykgods til befordring sydpå, og så blev omlæsningshallen igen taget i brug, og kontrolposten derude bemannet med en overtoldbetjent af 1. grad.

Oksevejens toldkontrol var jo blevet lukket efter 5. maj og grænsen spærret med pigtråd. Først i efterårsferien 1950 blev der åbnet igen. Den morgen stillede FDFs udvalgte orkester, der skulle til Sydslesvig og havde givet koncert i Padborg aftenen før, og spillede ved flaghejsningen på såvel den danske som den tyske toldkontrol, og orkestret marcherede med musik som de

første over den genåbnede grænse. Fra samme dag genoptog politi og toldvæsen arbejdet på kontrolposten.

Persontrafikken

Efter 5. maj 1945 begyndte de lokale persontog at køre, og det var stadig de tyske lokomotiver, der førte togene til og fra Padborg sydover. Men snart kom den internationale toggang igang igen. Det var Nordekspressen til og fra Paris og Sveitserekspressen til og fra Basel, og Padborg blev en slags grænsestation for hele Norden, idet alle tog fra Norge, Sverrig og Finland ingen anden grænseovergang havde til det nye Vesttyskland - Gedser-Warнемünde var jo blevet lukket, og Fugleflugtslinien over Rødbyhavn var nok påbegyndt under krigen, men arbejdet hermed havde ligget stille og blev først genoptaget efter 1960.

De første internationale tog blev pas- og toldkontrolleret i Padborg og under kørslen nordpå, og for de sydgående nordfra med kontrol under kørslen på personalets tilbagekørsel fra Vamdrup, Lunderskov, Kolding eller Fredericia.

Men snart blev det ordnet således, at politi og toldvæsen blev hentet i et særligt personaletog til Flensborg banegård, hvor pas og valutakontrol blev foretaget i samme bygning som det tyske.

Når togene kom sydfra, standsede forreste vogn lige ved en bom før kontrolbygningen på perronen. Derefter foretog det tyske toldvæsen eftersyn af passagererne i første vogn, hvorefter de rejsende forlod vognen og gik ind i kontrolbygningen, hvor de passede tysk valutakontrol, tysk paskontrol, dansk paskontrol og dansk va-

lutakontrol, og hvor de samtidig fik udleveret rationeringsmærker, der blev noteret i passet. Mens dette foregik, var den forreste vogn i toget rangeret fremad forbi bommen, så passagererne nu kunne finde deres pladser. Når den tyske toldkontrol var færdig med første vogn, fortsatte de i den næste o.s.v. Når alle togpassagerer var passeret gennem kontrolbygningen, gik pas- og toldpersonalet i toget, og toldeftersynet påbegyndtes straks efter afgang fra Flensborg og videre under kørslen nordpå. Spisevognen var altid placeret som sidste vogn i toget, hvorfor toldeftersynet altid startede herfra og fremad i toget, så spisevognspersonalet udleverede spisebiller til første servering til de rejsende i vognene nærmest spisevognen, hvilket var nødvendigt, da der ofte var tre serveringer, inden vognen nåede Nyborg, hvor den blev koblet fra. Toldkontrollen kørte med toget nordpå, og det var altid ordnet sådan, at f.eks. Nordekspressen nordpå et eller andet sted skulle krydse den sydgående Nordespres. Derfor har vi haft forskellige stationer som skiftestation. Vi har skiftet i Vamdrup, Lunderskov, Kolding, men oftest i Fredericia, idet det gjaldt om så få stop som muligt, idet det kostede én ton kul at starte disse lange tog. Derfor blev de i Padborg ofte forsynet med to lokomotiver foran, og så blev en rangermaskine benyttet til at skubbe på.

Ved den nye køreplans ikrafttræden i juni 1948 blev de internationale togs antal stærkt forøget, således blev Nordekspressen dubleret med Pariserekspressen og Schweizerekspressen med Italienerekspressen. Derudover havde vi Hollandesekspressen, og i sommertiden var der adskillige ek-

I mange år kom de fire førstnævnte tog sydfra til Padborg fra kl. 12.30 til ca 15 og tilsvarende tog nordfra kl. ca 16-18.30. Derfor blev det personale, der blev hentet af personaletog, i Flensborg og ekspedere alle fire tog, og foretog derefter kontrol af det sidste tog under kørslen nordpå. De første tre tog kørte derfor uden kontrolpersonale fra Flensborg til Padborg. Her modtog så et kørehold toget og steg på dette i spisevognen bagerst og fortsatte fremefter. Når eftersynet var overstået, var vi altid velkomne til at komme ind i spisevognen (hvis der var plads), hvor vi kunne få kaffe eller mad, men vi drak aldrig øl eller spiritus. På krydsningsstationen - eller hvis det var i Fredericia, hvor vi havde et ventelokale til rådighed - steg personalet i det sydgående tog og foretog udførselskontrol under kørslen sydpå.

Eftersynet i toget foretoges af et kørehold, der bestod af en fra overopsynet (kontrollør eller overassistent), to eller tre toldassistenter, en toldbetjent og en visitatrice.

Visitatricen gik forrest og toldassistenterne gik ind i de første kupeer, og visitatricen markerede altid, hvor langt kontrollen var fremme. Overopsynet opholdt sig i gangen og kunne tilkaldes af assistenterne, mens toldbetjenten var i gangen ud for bagerste toldassistent. Toldbetjenten havde love, blanketter samt pengetaske, mens hver assistent havde en fortoldningsblok, og når kvitteringen var udfyldt, indkasserede toldbetjenten pengene.

Udover de ordinære internationale tog, var der særlig i sommertiden mange ekstratog, og hvor fik vi mange fridage ødelagt, når vi pludselig blev tilkaldt for at ekspedere disse tog. Jeg husker en sommer, hvor jeg ikke havde nogen søndage fri fra 15.

juni til 1. oktober, bortset fra de to søndage, der faldt i min sommerferie, der jo den gang var på 14 dage.

Den megen kørsel bevirkede, at vi kendte hele jernbanestrækningen så grundigt, at vi uden at kigge ud kunne fortælle, hvor på strækningen, vi befandt os. Den længste kørsel, jeg har haft på én dag, var to gange til Fredericia og én gang til Vojens, en strækning på ca 550 km.

Tjenesten i øvrigt

Den gang var tjenestetiden i vejerbod eller på kontor normeret med otte timer om dagen, mens f.eks. togtjenesten krævede ni timer daglig. Derfor lærte vi jo at føre tjenestelister, hvor den almindelige overtid blev gjort op. Men de første 30 timers overtid skulle afspadseres i den følgende måned, hvad aldrig blev gjort, hvilket betød, at vi måtte give staten kredit i en måned. Vi fik betaling for nattjeneste og -kørsel.

I 1948 viste mine indtægter sig at være:

Lønning	7.072,08 kr.
Diæter	310,90 kr.
Natpenge	435,99 kr.
Kørepengene	520,21 kr.
Overarbejdspenge	1.036,86 kr.
Mistede fridage	37,20 kr.
Bødeandele	645,00 kr.
I alt	10.058,24 kr.
÷ pensionsbidrag	193,56 kr.
Netto indtægt	9.864,68 kr.

Tjenestetilrettelæggelse var en svær opgave for tjenestefordeleren, og ofte var der tredelt tjeneste, d.v.s., at vi en dag skulle møde tre gange.

Andet

Under besættelsen og de første år derefter var Tolddepartementet meget venligtsindet overfor personalet i Padborg, hvilket bl.a. gav sig udtryk i overtidsbetaling, der ellers ikke måtte forekomme. Ligeledes blev det ordnet således, at det personale, der havde været i Padborg under og lige efter besættelsen, når de søgte væk, hvilket var normalt efter tre år ved grænsen, kunne indsende ansøgning om forflyttelse til et eller flere andre toldsteder. Og når mulighed for forflyttelse forelå, så ringede Departementet og spurgte, om man stadig var interesseret i forflyttelse, for så skulle man annullere ansøgningen. Og så kom der umiddelbart efter en uansøgt forflyttelse. Man kunne nemlig ikke blive boligberettiget det nye sted, hvis forflyttelsen var ansøgt. Desuden betød det en bedre flyttestedsgørelse. Denne ordning gjaldt kun personale, der havde været i Padborg en længere tid under besættelsen.

I øvrigt bragte den store togtrafik os mange oplevelser, og indsmugling var jo også dengang en kendt foreteelse. Der blev skrevet mange rapporter over de forsøg, der blev opdaget. Og når en rejsende blev grebet i et sådant forsøg, var vedkommende jo klar over at være smugler, men jo længere han kom fra Padborg, jo mere opdagede han, at det måtte være tolderen, der var forkert på den, og så sendtes klage til Tolddepartementet, der sendte klagen til udtalelse i Padborg. Og når vi så havde skrevet vor beskrivelse af det skete, og toldforvalter Schytt skulle videresende den, skrev han, at han bl.a. gentagne gange havde overværet den pågældende assistents ekspedition af de rejsende, og at den altid havde været korrekt, høflig o.s.v. Og vi har ikke i min tid tabt én eneste sag.

Toldforvalteren var nemlig meget ofte med ved eftersynet i togene og andre steder, og vi følte alle en tilfredshed med hans overvågning af vor opførsel.

Et ældre postkortbillede fra Oksevejen - intet ser mere sådan ud.

Nu afdøde Henry G. Petersen afleverede for nogle år siden denne artikel med besked om, at det ikke hastede særligt meget med offentliggørelsen – man vil let forstå, hvorfor. Men 50 år efter fremkomsten af »Tolderi« og 28 år efter dens forfatters død må der vel siges at være gået tilstrækkelig lang tid.

Woldiderich

af Henry G. Petersen

I et helsides-interview i BT for den 9. maj 1942 af den kendte og talentfulde forfatter og interviewer, *Christian Houmark* stifter offentligheden for første gang bekendtskab med en ung toldassistent ved navn *Erik Woldiderich*.

I nogle indledende bemærkninger til interviewet skriver Chr. Houmark blandt andet, at Woldiderich »under en Samtale, af Ydre og i Bevægelser og i, hvad han siger, virker saadan, at han enten maa være et stort Talent eller en hysterisk Umulighed, »her« findes ingen daglig Mellemvej...« (daglig er muligvis en trykfejl).

Woldiderich fortæller i interviewet, at han som ung havde besluttet sig til at blive dramatiker, inspireret af Oehlenschläger, og at han derfor i sin fritid studerede litteratur. Han oplyser også, at han har fået femogtyve manuskripter til skuespil, romaner, hørespil m.m. infamt kasseret og fradømt al ret til udgivelse eller opførelse. Efter for en tid at have opgivet håbet om at blive en ny Kaj Munk havde han lavet et skuespil om til en roman og heri for spøgs skyld indlagt lidt Tolderi. Dette havde forlagets strenge konsulent fundet så glimrende og morsomt, at han havde anbefalet Woldiderich at skrive en selvstændig roman om dette emne. Det gjorde han så, og konsulenten skrev, at det nu var en rabelaisk roman, og at satiren i den var i den store stil, således som man finder den hos Molière og Holberg. Det var Woldiderich blevet meget glad for, han havde nemlig aldrig læst noget af Rabelais. Forlæggeren havde imidlertid fundet denne roman for vidtløftig, mens nogle tolderkolleger, som

havde læst manuskriptet, til Woldiderich's store forbavelse havde opfattet bogen som en nøgleroman. Herefter citeres fra interviewet:

– Det er den vel ogsaa?

– Jeg satte mig til at skrive den om og strøg brutalt det halve, dels for at den ikke skulle virke »vidtløftig«, dels fjernede jeg de Steder, som af Toldere var blevet opfattet som Portrætter af kendte Embedsmænd i Tolderiet.

– Og nu?

– Ja, nu kommer Bogen, og Snakken gaar, og det er blevet lovet mig, at jeg skal blive afskediget, naar den er udkommet, i hvert Fald skal jeg blive tvangsforflyttet eller - aldrig avancere ... jeg har ikke skrevet min Roman for at tjene Penge, jeg kan leve af min Gage som Toldassistent, men ikke undvære den, nej, jeg har skrevet den for at vise de mange, der har hævdet og stadig hævder, at jeg er Idiot, at jeg er det stik modsatte.

– Hvad er det stik modsatte af en Idiot?

– I dette særegne Tilfælde, men også kun i det, *det, jeg er* ... Holbergs Navn er af kyniske Kendere nævnt i Forbindelse med *min* Roman, jeg har slaaet op i Georg Brandes' Bog om Holberg, og de Indvendinger, der *er* rejst og *vil* blive rejst imod min Bog, de minder pinligt om den Medfart, Holberg fik, da han udsendte Peder Paars.

– De er da lykkelig?

– Selv naar man kasserede mine Arbejder, var jeg lykkelig ved Tanken om, at jeg havde Ret, at jeg havde Evnerne, og at jeg nok en Dag skulde vise det, hævde mig selv iblandt de andre, hæve mig over mig selv.

- Er det ikke farligt at skrive en Roman om Toldere, naar De selv er Toldassistent?
- Hvorfor skildrer Kaj Munk netop saa rutineret gejstlig Gemenhed, som Svend Borberg engang skrev?
- Deres Bog er altsaa alligevel en Nøgleroman?
- Det er blevet paastaet, jeg benægter det pure.
- Men De har brugt levende Model?
- De kan med samme Ret paastaa, at en Forfatter altid bruger levende Model, som at han aldrig gør det, i Reglen vælger jeg en fire, fem levende Modeller og tilsætter dem noget af mig selv, og af denne Pærevælling danner jeg saa min Skikkelse, selv naar jeg skildrer Svindlere og Forbrydere, foreligger der som Regel i nogen Grad - Selvbiografi.
- Har *De* da Forbryder-Tilbøjeligheder?
- De *store* Menneske-Skilddere har tit Forbryder-Komplekser, som de sprænger i Luften, naar de skriver. Goethe har sagt: jeg har ikke læst eller hørt om Forbrydelser, som jeg ikke selv under givne Omstændigheder kunde have lyst til at udføre.
- Hvad hedder Deres Bog?
- Tolderi, Burleske om Toldere og Syndere - der er nu ogsaa en Del Trolleri i min Roman ... jeg er lige saa onskabsfuld, som jeg er morsom, og hvis min Roman er slet, saa er jeg et godt Menneske, hvis den er genial, stik omvendt.
- Hvad tror De selv?
- Stik omvendt ...

Jeg studsede nok lidt, da jeg for nylig fik en opfordring til at skrive en slags biografi af Woldiderich, som i sommeren 1942 udsendte den omhandlede bog, »Tolderi«, der betegnes som en »Burleske om Toldere og Syndere«, hvis handling angives at fo-

regå i et afsides beliggende Balkanland, og hvis motto - Ibsens dybsindige ord: »Løgn og forbandet Digt« - altsammen formentlig har skullet medvirke til, at bogen ikke opfattedes som det, den er: et smædeskrift, der på et enkelt punkt er så onskabsfuldt og nederdrægtigt over for en på den tid kendt toldembedsmand, at det nok burde have fået følger.

På den anden side var det måske det bedste, der kunne ske, at bogen fra toldetatens side blev mødt med noget nær larmende tavshed. Jeg kender kun en enkelt reaktion fra en pensioneret toldtjenestemand, der i et indlæg i »Nationaltidende« henviser til det gamle fyndord fra Saxo's beretning om Frode Fredegod: »Det er en dårlig Fugl, der besudler sin egen Rede«. Indsenderen hæfter sig dernæst ved det punkt, jeg har nævnt ovenfor, og tilføjer, at der i bogens 128 sider ikke findes én sætning, der ikke indeholder en grov fornærmelse af toldetatens tjenestemænd. Indsenderen går i sit indlæg ligefrem ud fra, at bogen ikke er kommet til toldetatens øverste myndigheds kundskab, hvilket den omstændighed, at den unge forfatter stadig gør tjeneste ved Københavns Toldsted, kunne tyde på.

Woldiderich svarer i samme avis blandt andet følgende: »Da Holberg udsendte sit satiriske Mesterværk, Peder Paars, var der ogsaa en Mand, der fór i Blækhuset og paastod, at Holberg havde tilsvinet sin Rede, fordi han lader sine Kolleger, professorerne ved Universitetet, slaas korporligt om Petitesser, der ej er værd en Hægte. Holbergs Smæder har faaet det Eftermæle, at han var en gammel Idiot«.

Herpå svarer den forhenværende blandt andet følgende: »Hr. Toldass. Woldiderich! De sammenligner Dem selv med Holberg, der paa en satirisk og klog Maade

revsede sin Samtid. Der er, for at benytte Deres eget Eksempel, en uendelig Forskel paa at lade sine Kolleger tage Livtag om Petitesser og paa, hvad De har begaaet for at tjene Penge, muligt ogsaa som en personlig Hævnaakt. Fader Holberg vilde vende sig i sin Grav, om han kunde erfare, at De har benyttet hans Navn til at forsøge at dække over Deres skammelige Skrift«.

Mere skete der så vidt vides ikke fra Tolderside. Bogen blev end ikke anmeldt i Dansk Toldtidende, men det kan skyldes, at redaktøren - det var fra august 1942 og indtil oktober 1945 mig selv - hverken kendte bogen eller Woldiderich på det aktuelle tidspunkt; jeg var jo ikke tjenstgørende ved Københavns Toldsted, men sad ude i Overtoldinspektoratet for Østifternes kontor i Rosenvængets Alle. Jeg mener ikke, at bogen overhovedet var kendt af nogen i overtoldinspektoratet, skønt overtoldinspektøren for Østifterne på dette tidspunkt hed *Jørgen Andersen*. Den blev i hvert fald ikke omtalt.

I to foreliggende avisanmeldelser af bogen (avisernes navne kendes ikke) er tonen ret karsk, men konklusionen er i begge tilfælde bemærkelsesværdig mild.

Kjeld Elfelt skriver således under overskriften »En hel Pot Saltsyre«, at »Bogens Hovedperson, den brette Didrich, ikke blot er det eneste gode, ædle, rettænkende og virkeligt demokratiske Menneske, man møder paa sin trælsomme Vej gennem Bogens Vildnis af Skældsord og Beskyldninger, men ogsaa en sand Krigshelt. Hr. Didrich er imidlertid - for at sige Sandheden uden Emballage - Kværlant og halvtosset, og ... slipper hele sin nervøse og meget hektiske Vrede løs paa Toldvæsenet, der set med hans røgsvættede Brillen er en grusom Bande Svindlere, Bedragere, Kas-

sebedrøvere, Snyderere, Snobber, Skørtejægere og Banditter. Ikke eet hæderligt Menneske! Pip og Svindel det hele! ... Hans Toldere er sladderagtige, forfængelige, opblæste og dumme (især de Overordnede), pengegridske og fordrukne ... og siger »fordi at« ... Man morer sig med Maadehold, og Talentet er saa beskedent, at det kan passere Eftersynet uden Told eller Afgifter, Vareprøver uden synderlig Værdi«.

Under overskriften »Toldetatens Kirkegaard« indleder *Tom Kristensen* sin anmeldelse således:

»Hvad Toldetaten vil sige til Debutanten, Erik Woldiderich's lille Begynderroman »Tolderi«, med den nænsomme Undertitel »Burleske om Toldere og Syndere«, er ikke godt at vide. Mest sandsynligt siger den ingenting. Men Læserne vil faa sig en billig Latter og mene, at siden *Hans Scherfigs* glørværdige Tilsynkomst inden for den danske, humoristiske Litteratur er der ikke dukket nogen Forfatter op med større Sans for det burleske og det groteske end denne unge Woldiderich. Han har et godt, skævt Øje til Kontorissur og Umulissur, og han er ikke bange for at forstørre smaa Kendsgerninger op til det fantastiske, saa der ikke findes anden Udløsning end et kæmpemæssigt Grin«.

Tom Kristensen giver herefter en beskrivelse af det provinstoldkammer, hvortil »lille umulige Toldassistent Didrich grundet sin ærlige Troskyldighed er forflyttet, og hvor der ikke er noget at tage sig til«. Derefter følger en omtale af toldforvalteren og de to toldkontrollører af henholdsvis 1' og 2' grad og af de tre ting, disse herrer alene er optaget af: avancement, pukken på egen rang og sladder om kollegerne. Længere nede i rangklasserne er der

ikke hyggeligere. »Man forstaar, at dette Sted kaldes »Toldetatens Kirkegaard«. Det er kun befolket med Spøgelser«...

»Og saa faar Læserne at vide, hvorledes disse Spøgelser arbejder for at skaffe Penge i Statskassen, hvad det er for en Lunefuldhedstarif, de fortøder efter, naar det gælder Vinfirmaer og skønne Damer, hvad det er for en Klasseforskelsestarif, de fortøder efter, naar en Kaptajn eller en Messedreng skal have en Kamfertræskiste i Land, hvad det er for en syndig Forvirring. Og til Slut kulminerer Burlesken med, at Tolderne er paa Jagt efter en Smuglerbande og kommer til at tæve det civilklædte Politi, der ogsaa er paa Jagt efter dem, en smuk og værdig Afslutning paa Farcen ... Nu ler man bare og prøver paa at bilde sig ind, at det er en uskyldig Spøg«.

Erik Woldiderich var født den 16. juli 1904 i Bogense, hvor faderen var garvermester. Han tog realeksamen i 1921, blev fra 1. maj s.å. ansat som toldelev i Bogense og blev fra 1. januar 1924 forflyttet som toldelev til Haderslev. Han blev syg under fageksamen i 1923, men bestod sygeeksamen i 1924 med et rimeligt godt resultat. Fra 1. maj 1924 udnævntes han til toldmedhjælper og forflyttedes den 1. august 1925 til Odense, hvor han den 1. maj 1927 udnævntes til toldassistent. I denne stilling forflyttedes han fra 1. august 1928 til Åbenrå, fra 1. oktober 1934 til Haderslev, fra 1. februar 1935 til Svendborg, fra 1. januar 1936 til Kerteminde og endelig fra 1. juni 1938 til toldopsynet i København, hvor han den 1. maj 1944 blev udnævnt til overtoldassistent.

Woldiderich havde under hele sit tjenesteforløb et stigende antal sygefravær, som

i de første mange år blev fritaget for at blive medregnet i det til sygefradrag forpligtende antal sygedage. Det blev der imidlertid sat en stopper for i København, hvor han idelig var sygemeldt, og med udgangen af august 1962 blev Woldiderich afskediget med pension på grund af svagelighed. Han døde på Sct. Hans Hospital den 5. november 1964.

Som tidligere nævnt kendte jeg på udgivelsestidspunktet i 1942 hverken Woldiderich eller hans bog, jeg er ved at tro, at der gik flere år, før jeg fandt »Tolderi« i en rodekasse til 50 øre, men jeg havde dog ved et par lejligheder bidt mærke i forfatterens særprægede navn. Således husker jeg fra min første tid i Overtoldinspektoratet for Østifternes kontor et par hændelser, som havde noget at gøre med Woldiderich's forgæves forsøg på at komme til tjeneste i Toldopsynet, idet toldforvalteren i Svendborg - det var *S.M.H. Hammerø* - ikke fandt Woldiderich egnet til tjenesten i opsynet og derfor havde sat ham til tjeneste på kontoret. Omkring ved dette tidspunkt havde kontorchef *Grønvold* under en samtale på hans kontor i tolddepartementet fortalt mig, at han i den nævnte anledning havde fået nogle alenlange bønskrifter fra Woldiderich - og derefter set spørgende på mig; men jeg måtte - som sandt var - sige, at jeg ikke kendte noget som helst til Woldiderich. Det endte i første omgang med, at Woldiderich efter et lille års tjeneste i Svendborg blev forflyttet til Kerteminde. Da Woldiderich søgte væk fra Kerteminde, hvor *H.A. Halmark* dengang var toldforvalter, fik han en strålende udtalelse, som overtoldinspektør *Chr. Jensen* dog kogte betydeligt ned ved fremsendelsen til tolddepartementet. Men så kom Woldiderich

til toldopsynet i København, hvor han forblev resten af sin tid.

Ved overtagelsen i august 1942 af hvervet som redaktør af Dansk Toldtidende advarede min forgænger og senere gode ven, *P. Chr. Pedersen*, mig mod eventuelle skrivelser fra Woldiderich, som da også sendte mig et par mindre indlæg, der nødvendigvis måtte ende i papirkurven med deraf følgende kritik på senere møder. Men i det følgende år eller muligvis først i 1944 fik jeg under min sommerferie hver eneste dag - også om søndagen - en artikel fra Woldiderich sendt til min ferieadresse i Nykøbing Sjælland, som jeg havde været letsindig nok til at oplyse i bladet. Hvad de handlede om, husker jeg ikke, men de kunne i hvert fald ikke optages i Dansk Toldtidende, og efter endt ferie fandt jeg på at invitere Woldiderich hjem til en kop kaffe og en snak om tingene. Her mødte jeg så Woldiderich for første gang, tynd og bleg og usoineret, som han var, men ret frimodig. Under den lange samtale, der varede til klokken to om natten, og hvor jeg fik afviklet de 18 ud af 20 artikler, blev jeg klar over, at Woldiderich ingenlunde var ubegavet, men han havde nok lidt for høje forestillinger om sig selv. Ved dette møde medbragte han en bunke manuskripter, som han bad mig læse, hvad jeg gjorde - uden at kunne finde hoved eller hale på noget af det. Det var muligvis noget af det, han senere - i 1950'erne - udgav på eget forlag, i et enkelt tilfælde på Ove Petersens Forlag.

Ved tilbageleveringen af disse manuskripter opsøgte jeg Woldiderich på hans bopæl i noget, der lignede et kollektiv i en baggård i Store Kongensgade. Det vides, at han også har levet i Hindegade, og af fore-

liggende breve og notater fremgår en adresse på Østerbrogade. Det er senere oplyst, at han boede i bofællesskaber, hvor han lå i evig strid med de øvrige beboere.

Af ældre kollegers udsagn har jeg dannet mig et billede af Woldiderich, der viser ham som en »nusset« fyr, både med sig selv og i sin påklædning, en usigelig sårbar og selvmedlidende person, der aldrig eller i hvert fald kun sporadisk omgikkes kollegerne. Han røg ustandselig på en stor, sur pibe, som han holdt ild i ved hjælp af den husholdningsæske tændstikker, han altid havde i lommen. Der var nogen, der mente, at han var nazivenlig, men det var han ikke, siger min gamle ven, *Aksel Petersen*, der vidste noget om den slags, men han kunne være ubeskrivelig hårdhudet og nederdrægtig. Det var vist ikke så underligt, at han ofte blev omtalt med et ord, der rimer ganske godt på hans navn.

Der foreligger kopier af et par breve, der begge oprindeligt er skrevet på indersiden af omslaget og på forbladet af et eksemplar af »Tolderi«. De lyder således i »oversættelse«:

Til Skuespillerinde Fru Bodil Ipsen!

Jeg sendte Christian Houmark et Forslag til et Interview, som han aldeles ikke har brugt i det Interview, jeg sendte Dem. Mit Forslag handlede nemlig ikke om mig, men om Dem.

Om første Gang, jeg saa Dem, da jeg var i Pubertetsalderen, og første Gang i mit Liv blev vildt forelsket. Om denne Inspiration til Heltinderne i mine mange Skuespil. Om da jeg blev lige saa forelsket i Dem som Kunstnerinde paa Grund af Deres Grimhed som Dronning Elisabeth. Om da jeg forelskede mig i Dem som Instruktør

paa Grund af Don Ranudo. Kristian den Anden er selvfølgelig noget Bras, men Deres Iscenesættelse er igen genial og gør Forestillingen til en kunstnerisk Oplevelse. Og som jeg sagde til Christian Houmark: [?.] kræver en genial Instruktør: Bodil Ipsen.

Karl Nielsen har nu faaet to Chancer med Kentaur og Kristian den Anden. Ingen meningsberettiget vil mene, at disse to Stykker er lige saa gode som min [?.]

Thorvald Larsen vilde have spillet det, havde han været Chef for Det kgl. Teater. Paa Folketeatret turde han ikke.

Men De er jo paa Det kgl. Teater og kan realisere mit Livs Drøm: at debutere som Dramatiker paa Nationalscenen.

Til Saga Studio!

En sagkyndig har gjort mig opmærksom paa, at der med denne roman som idé kan laves en virkelig morsom film. Der skal blot indflettes en kærlighedshistorie, hvad der vil være nemt.

I øvrigt er handlingsskelettet givet: Toldassistentens ankomst til Toldetatens Kirkegaard. Kameraet følger ham paa hans vandring paa toldboden, den sælsomme [?.], de dramatiske begivenheder. Den store inkvirering. Soya har sagt, at det er noget af det mest vanvittig morsomme, han har læst. grusningsscenen, der i stigen- de crescendo ender med, at byens stormandspidse brækker benet. Og det hele ender med den store smuglerjagt, hvor politierne og tolderne tæver hinanden i stedet for smuglerne. Jagten vil egne sig fortræffeligt til filmatisering, da kameraet vekselvis kan følge tolderne til lands og til vands og politiets og smuglernes manøvrer. Da romanen kom frem, roste Tom Kristensen den til skyerne.

Romanen kan læses paa en halv time, saa prøv det, og afgør, om den ikke rummer stof til en straalende morsom film.

Ærbødigst
Erik Woldiderich

Når jeg nu er ved citaterne, kunne jeg fristes til at gengive, hvad forlaget skriver om »Tolderi« på bogens bagside:

»Dette er en rabelaisk Roman, en Skildring af Toldvæsenets utrolige Slendrian og Korruption i et Balkanland, fortalt gennem en Række fantastiske Personskildringer og med et tilsyneladende sagligt Grundlag. Slendrian, Dovenskab, men først og fremmest den indbyrdes Jagttagelse af Ærbødighed og Honnør, som tilkommer den og den Grad af Overordnet, sammenholdt med den i Reglen totale Uvidenhed om alle Toldspørgsmaal, som de øverste i Etaten lægger for Dagen. Stupiditeter, Opfyldelsen af egen Betydningsfuldhed, Ringegten for andre, navnlig Underordnede, faar herlige Udtryk gennem en Række Scener og Tableauer. Der er en mesterlig Skildring af Toldernes Besøg i et Skib lige før Jul og af en Smuglerjagt. En Skikkelse som Kayser er i Slægt med Litteraturens virkelige store Skikkelser, saadan som vi kender dem hos Molière og Holberg«.

I betragtning af, at der er tale om en reklametekst, må det erkendes, at den dækker bogens indhold ganske godt. Da bogen tilmed også er ganske godt skrevet og indeholder flere morsomt beskrevne episoder, vil en uvildig læser nok kunne finde morskab i at læse bogen, mens en tolder nok vil undre sig over, at en kollega kan få sig selv til at udstille sin egen etat så gennemført rædden og uhyrlig. En gammel tolder vil nok medgive, at der for 50-60 år siden

fandtes flere farverige personer i toldvæsenet end i dag, men derfra og til Woldiderichs beskrivelser er der et umådelig langt spring.

Handlingen i bogen, der i sin helhed er henlagt til et bestemt toldkammer, kaldet »Toldetatens Kirkegaard«, drejer sig om forhold, der i deres substans er så typiske for et dansk toldkammer på den tid, at det må forekomme temmelig naivt for ikke at sige latterligt blot at antyde, at historien foregår i et Balkanland, så meget mere som rammen om historien efter alt foreliggende er *Åbenrå Toldkammer*.

Woldiderich, alias Toldassistent *Didrich*, var tjenstgørende i Åbenrå fra 1. august 1928 til 30. september 1934, altså i godt seks år, derefter nogle måneder i Haderslev, et lille års tid i Svendborg og noget lignende i Kerteminde, inden han fra 1. juni 1938 kom til København. Bemandingen af Åbenrå Toldsted dengang passer meget godt ind i Woldiderichs »Kirkegaard«. Foruden toldforvalteren var der to toldkontrollører, hvoraf den ene fra 1931 var i 6. lønningsklasse (1'grad), mens den anden (på kontoret) i hele perioden var i 7. lønningsklasse (2'grad). Der var toldassistenter og -medhjælpere, en midlertidig (»løs«) kontorarbejder, der var patruljebåd med fører og maskinpasser, overtoldbetjent og toldbetjente, pakhusformand og pakhusarbejder. Om forholdene på Åbenrå Toldkammer dengang ved jeg i øvrigt kun én konkret ting, nemlig, at toldforvalteren, der gik i jaket, og kontorkontrolløren altid skændtes.

Den omstændighed, at toldpakhuset lå på »den anden side af gaden«, peger også på Åbenrå Toldkammer, der netop havde et særligt pakhus med vejerbod ved havnesporet, hvor alt jernbanegods blev aflæsset

og toldbehandlet. Endelig finder man i Dansk Toldtidende for 1944, side 354, en lille, pudsig historie, som ikke har noget med Woldiderich at gøre, men som indledes således: »Ved et sønderjysk Toldsted var ansat en Toldbetjent, naa, lad os kalde ham ved den Titel, som han selv yndede frem for sin Toldertitel: »Kaptajnen« - altså igen formentlig Åbenrå og Woldiderichs overtoldbetjent, der skreg: »Jeg er Kaptajn, og jeg har Kaptajnsære. Jeg modtager ikke Ordre af en dum Dreng som Dem«.

Nu behøver det jo ikke nødvendigvis være hele det daværende personale ved Åbenrå Toldsted, som Woldiderich har hængt ud. Han skrev formentlig bogen flere år efter sit ophold i Sønderjylland og kan helt eller delvis have hentet eller dannet personerne andetsteds fra. I begyndelsen af bogen skriver han fx, at kontrolløren kaldes »Glansbilledet«, fordi han ikke kan lide rettelser i toldopsynets attestationer, men »Glansbilledet« har aldrig været i Åbenrå; enhver ældre tolder ved, at han var overtoldkontrollør i »Fine Vægt« i København. Endvidere er bogens 4. Del, »Juris den Store«, som efter min mening er den groveste, bygget over en hændelse, der fandt sted i Svendborg længe efter, at Woldiderich var der, ligesom smuglerjagten næppe har noget med Sønderjylland at gøre, men kunne være inspireret af det berømte »Søslag under Møn«, hvorom der i sin tid gik megen snak, jfr. Dansk Toldtidende 1932, side 222, som dog ikke omtaler »Snakken«.

I bogens første tre dele fortælles en række hændelser, der som tidligere antydte kunne forekomme ved et hvilket som helst af de 76 provinstoldkamre, som dengang fandtes. Hvem af os ældre toldere har ikke

oplevet, at der i dagligdagen kunne opstå indbyrdes problemer om kompetance, om mødetider, om tjenestens fordeling, om en vares tarifiering o.m.a.; men at der herover - som Woldiderich har beskrevet det - skulle kunne opstå et vedvarende had med deraf følgende chikanerier inden for dele af personalet, er lige så utænkeligt, som at en toldforvalter skulle holde en del af køb og salg af 2øres-blanketter uden for regnskab, sælge frimærker til personalet fra portokassen og i begge tilfælde stikke pengene i egen lomme, at det meste af personalet skulle drikke sig fulde, fordi der klareres et fad whisky, eller at noget lignende skulle forekomme i forbindelse med inkvireringen af en damper med gods fra Østen.

Der kunne nævnes mange andre »skøre« eksempler fra denne del af bogen, og om dem alle gælder, at Woldiderich har forstørret begivenhederne op til det ukendelige og har serveret dem på en så frastødende, satirisk-lavkomisk facon, at man fristes til at tro, at han alligevel har læst en hel del af Rabelais. Vel er der brådne kar i alle lejre. Det har der også været i toldvæsenet, men det var enkeltstående tilfælde, som er opklaret og straffet, eller det var bagateller, som måske ikke kom for en dag, eller som det ikke var umagen værd at gøre noget ved.

Kapitel I i bogens 4. Del, »Juris den Støre«, indledes således:

»Kayser hed han og var Idiot eller overbegavet samt Sekretær i Generaltolddirektoratet, der vilde af med ham.

Embedsmændene dær kunde ikke lide Personalet i Overtoldinspektoratet og besluttede at tage den raffinerede Hævn at give dette Kayser som Chef. Derved kom de ogsaa af med Bæstet, som samtidig fik den

Stilling, han som Jurist havde Krav paa. 3 Fluor slaaet med eet Smæk af den snilde Administration.

For at Kayser kunde lære lidt praktisk Toldvæsen, inden han fik Overledelsen af en hel Landsdels samlede Toldstyrelse, fungerede han p.T. som Chef for Toldetatens Kirkegaard«.

Dette var Woldiderichs skammelige version af et hændelsesforløb, som virkelig fandt sted, og som hang således sammen:

Under vakancen efter toldforvalter i Svendborg F.A.H. Christensens afsked fra udgangen af marts 1932 og indtil S.M.H. Hammerø udnævelse i embedet fra 1. august 1932 blev ekspeditionssekretær, cand.jur. *N.J.O. Andersen*, Departementet for Told- og Forbrugsafgifter, konstitueret i embedet som toldforvalter i Svendborg, og midtvejs under denne konstitution blev han udnævnt til overtoldinspektør for Jylland, hvor han fra 1. september 1932 afløste overtoldinspektør *N.C. Neerfeldt*.

Onde tunger mente (vel med rette), at den kun 41årige ekspeditionssekretær af departementet var »sat i lære« i forbindelse med den noget udæskende udnævnelse i et af statens højeste embeder i en alder, som kunne tyde på, at han med *A.C. Johnsens* sprogbrug var »udsondret i tide« fra departementet, hvor han gjorde tjeneste i 2. ekspeditionskontor (indenlandske forbrugsafgifter m.m.) med netop *A.C. Johnsen* som chef.

Udnævnelsen vakte naturligvis røre i etaten eller rettere sagt, den gav ny næring til den debat, der allerede verserede, og som indeholdt en skarp kritik af, at tolddepartementet gang på gang og i strid med en ganske vist gammel bestemmelse

udnævnte sine egne folk i toldetatens bedste, overordnede stillinger. Denne kritik gik ikke på *personen*, der oftest viste sig velegnet til at bestride den pågældende stilling, men på *princippet*, der hang i en meget tynd tråd (de pågældende akademikere havde ikke gennemgået den anordnede faguddannelse og bestået den hertil knyttede fageksamen).

Den nye overtoldinspektør for Jylland, Jørgen Andersen, fik da også en venlig modtagelse i Dansk Toldtidende (1932, side 22), hvori det blandt andet hed:

»Naar Overtoldinspektør Andersen nu forlader Centraladministrationen og overtager Ledelsen af en af de tre store Afdelinger i Driften, er det vor Overbevisning, at han overalt vil blive mødt med personlig Sympati. Af dem, der under hans Tjeneste i Departementet lejlighedsvis har maattet konferere med ham om tjenstlige Spørgsmaal, er han blevet opfattet som en Mand, hvis mest aabenbare Karakteregenskaber er en gennemført Elskværdighed og en Retsindighed, der medfører Kravet om at komme til Bunds i den foreliggende Sag. Overført paa det personelle er det berettiget at gaa ud fra, at disse Egenskaber hurtigt vil knytte Personalet til den nye Overtoldinspektør, af hvem saa mange Menne-skers timelige Velfærd er afhængig.«

Det var pæne ord i september og samtidig et eksempel på Emil Larsens evne til med få velvalgte og jævne ord at ramme essensen i, hvad der på den tid var en overtoldinspektørs fornemste opgave.

Jørgen Andersen, som var min chef gennem 2½ år, efter at han fra 1. juni 1941 var blevet udnævnt til overtoldinspektør for Østifterne, var et elskværdigt og beskedent menneske, som jeg er gået tæt på i mine erindringer. Det skal ikke gentages her,

så lad mig nøjes med at sige, at han i sin unge alder vel ikke kunne sige nej til en høj stilling i toldvæsenet, og at han vel heller ikke kunne gøre for, at han ikke egnede sig til netop den stilling, hvor hovedopgaven var at føre tilsyn med og danne sig et indtryk af chefer og personale ved toldkamrene. Ud fra sine forudsætninger beflittede han sig imidlertid på at bestride embedet, men det lykkedes ikke, han kunne ikke »tale med folk«, han var faktisk genert, oftest hilste han ikke engang på personalet, når han kom ud til toldkamrene for at foretage den årlige kasseundersøgelse. Denne gik han til gengæld så meget op i, at han undertiden kunne finde på at åbne »tutterne« med skillemon og tælle dem efter, eller første gang, han mødte en kontoudskrift fra Postgirokontoret, kunne ringe hjem og spørge, om han kunne tage den for gode varer.

Vi havde, som jeg fortæller andetsteds, vort hyr med ham hjemme i overtoldinspektoratet, og han var den væsentlige årsag til, at jeg søgte væk derfra, men desuagtet opstod der under vort tjenstlige samvær en form for venskab, som jeg den dag i dag vurderer meget højt. Blandt andet af den grund harmes jeg måske i særlig høj grad over, at se ham - alias Kayser - fremstillet af en personage som Woldide-rich som en komplet uvidende og håbløs person, der fx ikke ved, hvad en toldkontrollør er, og som under vakancen som konstitueret toldforvalter har frasagt sig alt toldarbejde for udelukkende at koncentrere sig om et planlagt, men ikke påbegyndt værk om den geniale Hammurabis vise love, et værk, som skulle »tvinge hans juridiske Kollega i Knæ i tilbedende Beundring og sikre hans Navn Verdensryet som Juraens Cæsar«.

Denne historie må være tænkt som en afledningsmanøvre fra Woldiderichs side, idet jeg kan garantere for, at Jørgen Andersen ikke på nogen måde har interesseret sig for kong Hammurabi af Babylons første dynasti eller for samfunds- og retsforholdene i Babylon for små 4000 år siden - lige så lidt som han kunne tænkes at have deltaget i bogens dramatiske smuglerjagt.

Ikke desto mindre slutter romanen således:

»Ud paa Morgenens ankom til Toldetatens Kirkegaard en Flok dyngvaade og forkomne Toldere og Politifolk.

Kaysers store kombinerede og kompliserede strategiske Angreb paa Smuglerne havde ikke som planlagt resulteret i en Sejr over Smuglerne. Til Gengæld havde Tolderne sejret over Politiet, og en Politime-

ster og 5 Politibetjente var dog ikke noget ringe Krigsbytte.

Da Tolderne mødte om Morgenens blev de modtaget med Meddelelse om, at Kayser var blevet udnævnt til Overtoldinspektør.

Den nybagte Overtoldinspektør kvikede sit ødelagte Personale op med Kaffe, Kager og Cloc'er og lige saa meget Øl, som hver kunde drikke, ganske uden Hensyn til Rang.

Frecks Toldforvalterudnævnelse kom samtidig. Under Frecks Ledelse gik Toldetatens Kirkegaard en endnu mere glørrig Fremtid i Møde«.

Freck er identisk med den toldkontrollør i »Toldetatens Kirkegaard«, som krævede sig tituleret »Hr. Toldkontrollør af 1.Grad« og som i øvrigt ifølge Woldiderich sad og sov det meste af dagen med åbne øjne. Men den eneste, der ses udnævnt til toldforvalter samtidig med Jørgen Andersens udnævnelse til overtoldinspektør, var toldforvalteren i Tønder, *Th.N. Holtner*, der i juni 1931 blev toldforvalter i Haderslev fra 1. august samme år. Vi er altså stadig væk i Sønderjylland, men Holtner, denne dygtige og dannede mand, der senere blev min chef som toldinspektør i Odense, kunne Woldiderich vel næppe have haft i tankerne, da han dannede sin toldkontrollør Freck af 1.grad.

Det fremgår ikke af Woldiderichs »tolderi«, hvor stort oplaget har været, men Woldiderich nåede da for en tid at blive herostratisk berømt inden for en snæver kreds, og man skulle egentlig tro, at han havde fået nok. Men efter at han tilsyneladende var kommet over den dom, som kollegerne fældede over hans tolderi, ud-

sendte han - hovedsagelig på »eget forlag« - nogle småskrifter, som vel kun de færreste kender til, nemlig:

1950: Sadisten, Sortkjolen og Seeren, en dramatisk roman om *Kaj Munk*, tilegnet fhv. justitsminister *K.K. Steincke* (eget forlag).

1950: Guldalderfest, skuespil i én Akt om *H.C. Andersen* med mange prominente personer. På bagsiden af titelbladet er trykt: »Med tak for inspirerende tips tilegnet Professor *Hans Brix*, vor geniale *H.C. Andersen* forsker, der successive returnerede tre af mine skuespilmanuskripter med følgende Kritik: 1. Haabløst! 2. Værre og værre!! 3. Hold op!!! (eget forlag).

1956: Den sidste Adam, roman (Ove Petersens forlag).

1957: Kærligheden. Den røde Rubin, roman (eget forlag).

1958: Den sataniske Bryllupsnat, roman (eget forlag).

Jeg har prøvet at læse disse undertiden obskøne småskrifter igennem, men er kun kommet til ende med to af dem, »Guldalderfest« og »Den sidste Adam«, hvoraf sidstnævnte røber et gran af talent.

»Kærligheden. Den røde Rubin« opnåede at blive anmeldt i *Politiken*, hvor *Henning Fenger* slutter sin korte anmeldelse med ordene: »Det ville være synd for forfatteren at sige ham den nøgne sandhed, men der må være grænser for, i hvor høj grad man kan tillade sig at misbruge papir og tryksvæerte. Nu har han fået det at vide blidt, meget blidt endda«.

Heri kan jeg være enig, men jeg kan også godt have ondt af Woldiderich, denne mislykkede eksistens, der ikke gjorde meget væsen af sig selv, men blev ved med at sætte ord sammen.

Generalforsamling

Told- og Skattehistorisk Selskab afholder ordinær generalforsamling tirsdag den 25. august 1992 kl. 16.15 i Told- og Skattestyrelsen, Amaliegade 44, København, kanten, med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden 1991/92
3. Regnskab for 1991/92
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer mv
5. Fastsættelse af kontingent
6. Indkomne forslag
7. Eventuelt

Efter generalforsamlingen byder Selskabet på en forfriskning.

Inde i bladet:

Anders Monrad Møller: Tolv stole og en uudryddelig myte	3
Aage Emil Hansen: 12 pistols skæbne	9
Erik Hansen: Grænsetolder i Padborg februar 1945 til 1953	13
Henry G. Petersen: Woldiderich	29

